

ODABRANA DELA ŽOZEA SARAMAGA

S OVOG I S ONOG SVETA
SA TLA UZDIGNUTI
SEDAM SUNACA I SEDAM LUNA
GODINA SMRTI RIKARDA REIŠA
KAMENI SPLAV
POVEST O OPSADI LISABONA
JEVANĐELJE PO ISUSU HRISTU
SLEPILO
SVA IMENA
PEĆINA
UDVOJENI ČOVEK
OGLED O LUCIDNOSTI
SMRT I NJENI HIROVI
PUTOVANJE JEDNOG SLONA
KAIN
HELEBARDE, HELEBARDE, KREMENJAČE,
KREMENJAČE

—

PUTOVANJE KROZ PORTUGALIJU

SARAMAGO

DOBITNIK NOBELOVE NAGRADE

KAIN

Prevela s portugalskog
Jasmina Nešković

■ Laguna ■

Naslov originala:

José Saramago

CAIM

Copyright © José Saramago and Edicao Caminho –
2009, by arrangement with Literarische
Agentur Mertin Inh. Nicole Witt e. K.,
Frankfurt am Mein, Germany

Translation copyright © za srpsko izdanje 2014, LAGUNA

Funded by Direção Geral
do Livro, dos Arquivos e das
Bibliotecas.

Štampano uz potporu Generalne direkcije za knjigu,
arhive i biblioteke, Lisabon, Portugalija.

Prevoditeljka zahvaljuje Jovanu Tatiću
na dragocenoj saradnji tokom
prevođenja ovog romana.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Za Pilar, kao kad se kaže voda

*Vjerom prinese Avelj Bogu veću žrtvu nego Kain,
kroz koju dobi svjedočanstvo da je pravednik,
kad Bog posvjedoči za dare njegove; i kroz nju
on mrtav još govori.*

Poslanica Jevrejima: 11, 4
KNJIGA BESMISLICA

1

Kada je gospod, takođe poznat kao bog, shvatio da adam i eva, naizgled po svemu savršeni, ne ispuštaju iz usta nijednu reč pa čak ni najprostiji zvuk, zacelo se morao naljutiti na samog sebe, kad već nije bilo nikog drugog u edenskom vrtu na koga bi mogao da svali krivicu za tu ogromnu grešku, dok su sve druge životinje, nastale sve, kao i dvoje ljudi, iz božanskog *neka bude*, već uživale u sopstvenom glasu, jedne mukanjem i rikanjem, druge groktanjem, cvrkutanjem, zviždanjem i kokodakanjem. U naletu besa, neprimerenom nekome ko bi to sve mogao da reši još jednim brzometnim *fiat*, stuštio se do njih dvoje i, prvo jednom pa drugom, bez promišljanja, ne časeći ni časa, metnuo im jezik u usta. Iz zapisa u kojima su, tokom vremena, nasumice beležena zbitija

iz tih pradavnih vremena, bilo zarad moguće potonje kanonizacije ili kao plod apokrifne uobrazilje neizbežno jeretičke, nije razjašnjena nedoumica kakav je to jezik bio, da li onaj savitljiv i vlažan mišić koji se mrda i migolji u usnoj duplji a ponekad i van nje, ili govor, takođe zvan govorni jezik, na koji je gospod nažalost zaboravio i za koji ne znamo koji je, jer od njega nije ostao nikakav trag, čak ni srce urezano u kori drveta s romantičnom porukom poput, recimo, Volim te, evo. Kako jedna stvar, u principu, ne bi trebalo da ide bez druge, verovatno je druga namera nasilne intervencije gospodnje na nemušte jezike svojih potomaka bila da im omogući dodir s najdubljom nutrinom telesnog bića, takozvanim tegobama postojanja, da bi, uskoro, već sa izvesnom svešću o tome što ih je zadesilo, mogli da izraze svu zbrku i zbunjenost koji su se u njima gomilali, pustivši svojim mislima da izađu kroz vrata, odnosno usta. Sve je moguće. Kao savestan zanatlija, što mu najviše i priliči, osim što je hteo da s dužnom poniznošću nadoknadi prethodni nemar, gospod je želeo da se uveri da je njegova greška ispravljena, te zato upita adama, Ti, kako se zoveš, a čovek odgovori, Ja sam adam, tvoj prvenac, gospode. Zatim se tvorac okrete ženi, A ti, kako se zoveš, Ja sam eva, gospode, prva dama, odgovori ona sasvim izlišno, budući da druga nije ni postojala. I gospodu bi po volji, oprosti se s

jednim očinskim, Doviđenja, i ode svojim poslom. Tada, po prvi put, adam reče evi, Hajmo u krevet.

Set, treći sin, doći će na svet tek sto i trideset godina kasnije, ali ne zato što je majčina bremenitost zahtevala toliko vremena da bi dovršila proizvodnju novog potomka, već stoga što je gonadama oca i majke, odnosno mošnicama i materici, trebalo više od jednog stoleća da sazru i razviju neophodnu oplodnu moć. Nestrpljivcima treba reći da se *fiat* desio samo jednom i nikada više, da muškarac i žena nisu sprave za punjenje kobasica, hormoni su vrlo složena stvar, ne nastaju tek tako preko noći, ne mogu se naći u apotekama niti u samoposlugama, treba im dati vremena. Pre seta došli su na svet u kratkom razmaku prvo kain a za njim i avelj. Ono što moramo odmah da pomenemo jeste smrtna dosada u dugim godinama koje su proveli bez komšija, bez rasonode, bez ijednog deteta koje bi puzalo između kuhinje i dnevne sobe, bez drugih poseta izuzev onih gospodnjih, a i one su bile veoma retke i kratke, s velikim pauzama od deset, petnaest, dvadeset i pedeset godina, možemo pretpostaviti da je malo nedostajalo pa da ti usamljeni žitelji zemaljskog raja sami sebe doživljavaju kao neke jadne siročiće napuštene sred prašume univerzuma, premda nisu bili kadri da objasne šta to znači biti siročić i napušten. Istina je da je svako malo, a i to malo često je izostajalo, adam govorio evi, Hajmo u krevet, ali bračna monotonija, pogoršana, u slučaju

ovo dvoje, jednoličnim pozama usled nedostatka iskustva, već tada se pokazala jednako pogubna kao najezda drvomoraca koji nagrízaju krovnu gredu. Spolja gledano, izuzev nešto malo praha koji tu i tamo iscuri iz sićušnih šupljina, šteta je skoro neprimetna, ali tamo iznutra odvija se nešto sasvim drugo, ne zadugo ispostaviće se da od nečega što je naizgled delovalo tako stameno neće ostati ništa. U takvim prilikama, neki smatraju da rođenje deteta može imati osvežavajuće dejstvo, ako ne na libido, koji zavisi od hemijskih procesa mnogo složenijih nego što je menjanje pelena, a ono bar na osećanja, što, mora se priznati, nije mali čar. Što se tiče gospoda i njegovih sporadičnih poseta, prvu je učinio da bi video kako su se adam i eva skućili, druga da bi saznao da li su iz seoskog života izvukli neki beričet, a treća da bi ih izvestio da ne namerava uskoro da se vrati jer mora da obiđe druge rajeve koji takođe postoje u prostorima nebesnim. Zapravo, pojaviće se ponovo tek mnogo kasnije, jednoga dana čiji datum nije zabeležen, da bi prognao nesrećni par iz edenskog vrta, zbog gnušnog zločina koji su počinili okusivši plod sa drveta poznanja dobra i zla. Ta epizoda, od koje je potekla prva definicija o dotad nepoznatom istočnom grehu, nikada nije bila dobro objašnjena. Prvo i prvo, čak i najoskudnija inteligencija lako bi pojmila da je uvek bolje biti obavešten nego čamiti u neznanju, pogotovo kad je reč o tako osetljivim pitanjima kao što su ova

koja se tiču dobra i zla, jer svako ko se njima pozabavi izlaže se opasnosti, a da toga nije ni svestan, da bude osuđen na večitu kaznu u paklu koji vo vremena ono još nije bio ni izumljen. Drugo, i slepac bi video kolika je bila nesmotrenost gospodnja, jer da je on uistinu hteo da ne jedu od tog ploda, ništa lakše, dovoljno je bilo da ne posadi to drvo, ili da ga postavi na neko drugo mesto, ili pak da ga opaše bodljikavom žicom. I treće, nisu adam i eva otkrili da su goli zato što su se ogrešili o božju zapoved. Bili su već goli-golcati kad su išli u krevet, a ako bog dotad nije primetio tu tako očiglednu bestidnost, krivo je tome njegovo roditeljsko slepilo, po svemu sudeći neizlečivo, koje i nas sprečava da vidimo da su i naša deca, na koncu konca, jednako dobra ili zla kao i sva druga.

Ali vratimo se našoj priči. Pre no što nastavimo ovu poučnu i neporecivu povest o kainu koju smo, s dosad neviđenom odvažnošću, natovarili sebi na leđa, možda bi bilo uputno, kako se čitalac ne bi iznova petljao s anahronim merama i aršinima, uspostaviti neki kriterijum u hronologiji događaja. Tako ćemo postupiti, dakle, i najpre razjasniti zlobne komentare koji dovode u sumnju adamovu sposobnost da napravi dete u svojoj sto i tridesetog godini. Na prvi pogled reklo bi se da nije u stanju, ako se oslonimo samo na pokazatelje plodnosti naših dana, ali tih sto i trideset godina, u tom prvom detinjstvu sveta, nisu značile ništa više od obične drčne adolescencije koju

bi čak i najmlađahniji kazanova sebi poželeo. Osim toga, valja podsetiti da je adam poživeo devetsto i trideset godina, tako da mu je malo nedostajalo da se ne udavi u opštem potopu jer je umro za života lamekovog, oca onog noja, budućeg graditelja barke. Dakle, imao je vremena napretek da natenane pravi decu koju je napravio, i još mnogu drugu da mu se tako prohtelo. Kao što smo već rekli, drugi, koji je došao na svet posle kaina, bio je avelj, jedan plavušan, naočit, koji će, pošto je najpre bio obasut svim blagodatima gospodnjim, skončati na najgori mogući način. Trećeg, kao što je takođe rečeno, nazvaše set, ali taj neće ući u ovu pripovest, koju malo-pomalo ispredamo uza sve obzire jednog povesničara, te ćemo ga ovde ostaviti, samo ime i ništa više. Ima i onih koji tvrde da se baš u njegovoj glavi začela ideja o stvaranju religije, ali tim smo se osetljivim pitanjima već obilato bavili u prošlosti, s površnošću koja je po mišljenju nekih stručnjaka bila za svaku osudu, i takva da će nam najverovatnije biti stavljena na dušu kada dođe sudnji čas i kada će, bilo zbog preterivanja ili zbog uzdržavanja, sve duše biti kažnjene. Sada nas jedino zanima porodica čija je glava tata adam, i to prilično loša glava, jer kako bismo je drukčije nazvali kad je bilo dovoljno da mu žena donese zabranjeni plod poznanja dobra i zla pa da se nepouzdaní rodonačelnik ljudskog roda, nakon što se femkao, istini za volju više iz svog kaprica nego iz istinskog ubeđenja,

njime zagrcne, i ostavi nas, muškarce, zanavek obeležene tim dosadnim odgriskom jabuke koji se zaglavio pa ni tamo ni vamo. Ima i onih koji će reći da adam nije stigao da sasvim proguta tu kobnu voćku zato što mu se gospod iznenada ukazao želeći da sazna šta se tamo dogodilo. Odmah ćemo, pre nego što zaboravimo ili nas tok priče ponese i taj detalj učini nebitnim, pomenuti posetu koju je jedne vrele letnje noći gospod učinio edenskom vrtu tajno i kriomice. Kao i obično adam i eva spavali su goli, jedno pored drugog, ne dotičući se, savršeno bezazlen ali varljiv prizor. Nisu se probudili a ni gospod ih nije probudio. Ono što ga je tu dovelo bila je namera da ispravi jednu falinku učinjenu u proizvodnji koja je, kako je napokon shvatio, ozbiljno naružila njegova stvorenja a to je bilo, zamislite samo, nedostatak pupka. Bela površina kože njegovih beba, koju blago rajsko sunce nije uspeo da preplane, bila je previše gola, previše izložena, na neki način opscena, ukoliko je ta reč u ono vreme uopšte postojala. Bez oklevanja, da ih ne bi probudio, bog pruži ruku i nežno pritisnu vrhom kažiprsta adamov stomak, zatim hitro načini jedan kružni pokret i pojavi se pupak. Isti zahvat ponovljen na evi dao je slične rezultate, s bitnom razlikom što je dizajn kontura i nabora njenog pupka ispao uspeliji. Bio je to poslednji put da je bog pogledao neko svoje delo i zaključio da je uspeo.

Pedeset godina i jedan dan nakon te srećne hirurške intervencije kojom će započeti nova era u estetici ljudskog tela prema opštem shvatanju da se na njemu sve dade popraviti, desila se katastrofa. Najavljen praskom groma, ukaza se gospod. Pojavio se odeven drugačije no obično, u skladu sa onim što bi možda mogla biti nova moda na nebu, s trostrukom krunom na glavi i stežući skiptar kao korbač. Ja sam gospod, povika, ja sam onaj koji jeste. U edenskom vrtu zavlada mrtva tišina, nije se čuo ni zuj ose, ni lavež psa, ni pijuk ptice, ni rik slona. Samo je jedno jato čvoraka koje se raskomotilo na nekoj granatoj maslini što je tu stajala još od vremena postanka vrta prhnulo u jednom mahu, a bilo ih je na stotine, da ne kažemo na hiljade, da su skoro zamračili nebo. Ko se oglušio o moju zapoved, ko se mašio ploda sa moga drveta, upita bog, bacivši na adama jedan plamenit pogled, što je izraz koji se obično ne upotrebljava ali je dovoljno jak i rečit. Sav očajan, siromah čovek pokušao je bez uspeha da proguta parče jabuke koje ga je odavalo, ali ono mu je zapelo u grlu pa nije mogao ni da bekne, ni napred ni nazad. Odgovaraj, gnevno povika gospod, dok je preteći zamahivao skiptrom. Stisnuvši petlju, svestan da je ružno bacati krivicu na drugoga, adam reče, Žena koju si mi dodelio da živi sa mnom dala mi je plod s tog drveta i ja sam jeo. Okrete se tada gospod prema ženi i upita, Šta si to učinila, nesretnice, a ona odgovori, Zmija me je

prevarila i ja sam jela, Lažljivice jedna, nema zmija u raj, Gospode, nisam ja rekla da ima zmija u raj, ali kažem da sam usnila san u kome mi se javila jedna zmija i rekla mi, Znači gospod vam je zabranio da jedete plod svih voćaka u vrtu, a ja sam odgovorila da to nije istina, da samo ne smemo okusiti plod s drveta koje stoji nasred raja i da ćemo umreti ako ga se mašimo, Zmije ne govore, u najboljem slučaju sikću, reče gospod, Ova iz mog sna je govorila, I šta je još rekla, može li se znati, upita gospod, trudeći se da rečima prida podrugljiv ton koji se nimalo ne slaže s nebeskim dostojanstvom njegove odeće, Zmija je rekla da nećemo umreti, Aha, tako znači, gospodova ironija bila je sve očiglednija, po svemu sudeći ta zmija umišlja da zna više nego ja, To sam sanjala, gospode, da ne želiš da okusimo od tog ploda jer bi nam se otvorile oči i spoznali bismo zlo i dobro kao što ih poznaješ i ti, gospode, I šta učini, ženo zabludela, ženo mahnita, kad se probudi iz tako divnog sna, Otišla sam do drveta, jela od ploda njegovoga i odnela ga adamu, pa je i on jeo, Zapeo mi je ovde, reče adam, dodirnuvši grlo, Baš lepo, reče gospod, što ste tražili, to ćete i dobiti, od ovog časa svršeno je s vašim lagodnim životom, tebi ću, evo, mnoge muke zadati kad zatrudniš, s mukama i bolom ćeš decu rađati, a ipak će te i dalje tvoj čovek privlačiti, i on će ti biti gospodar, Jadna moja evo, loše si počela, tužna će biti tvoja sudbina, reče eva, Bila misliti ranije, a što

se tebe, adame, tiče, zemlja je zbog tebe već prokleta, i s mukom ćeš se od nje hraniti do svojega veka, trnje i korov će ti rađati, a ti ćeš jesti zelje poljsko, u znoju lica svoga ješćeš svoju koru hleba, dokle se ne vratiš u zemlju, od koje si nastao, zaista, siroti adame, ti si samo prah i u prah ćeš se vratiti. Rekavši to, gospod stvorio nekoliko životinjskih koža da pokriju golotinju adama i eve, koji su jedno drugom saučesnički namigivali jer su još od prvog dana znali da su bili goli i time su se dobro okoristili. Tad reče gospod, Pošto je spoznao dobro i zlo čovek je postao ravan bogu, sad bi mi samo još falilo da uberete i plod sa drveta života da biste jeli od njega i živeli vo vjeki vjekov, samo još to fali, dva boga u jednom univerzumu, zato izgonim tebe i ženu tvoju iz ovog edenskog vrta, na čiju ću kapiju postaviti jednog heruvima s plamenim mačem, koji neće pustiti nikoga da uđe, a sada odlazite, gubite se odavde, da vas moje oči više ne gledaju. Zaogrnuti smrdljivim kožama, teturajući se klecavim koracima, adam i eva ličili su na dva orangutana koji su se prvi put uspravili na noge. Izvan edenskog vrta zemlja je bila jalova, negostoljubiva, gospod nije preterao kada je adamu zapretio trnjem i korovom. I kao što je takođe rekao, svršeno je s lagodnim životom.